

ORIENTAL JOURNAL OF PHILOLOGY

journal homepage:

<http://www.supportscience.uz/index.php/ojp/about>

THE ARGUMENTATIVE POTENTIAL OF PROVERBS AS PRECEDENT UNITS IN DISCOURSE (Based on Proverbs with Negative Connotations)

Lola Ibragimova*PhD, Senior Lecturer at the Department of Second Foreign Languages**Samarkand State Institute of Foreign Languages*1995ibragimovalola@gmail.com*Samarkand, Uzbekistan***ABOUT ARTICLE**

Key words: proverb, precedent unit, argumentative discourse, negative connotation, linguopragmatics, axiology, social norm, pragmatic function.

Received: 03.10.26**Accepted:** 04.10.26**Published:** 05.10.26

Abstract: This article examines the argumentative potential of proverbs as precedent units through a comparative linguopragmatic analysis of English and Uzbek proverbs with negative connotations. Particular attention is paid to their axiological, warning, argumentative, mitigating, indirect critical, and socio-normative functions in discourse. The study employs descriptive, contextual, linguopragmatic, comparative, and axiological methods of analysis. The findings demonstrate that negatively connoted proverbs enhance argumentative force by connecting an individual speaker's position with collective experience and culturally established values. The study also identifies common and culture-specific features in the pragmatic functioning of English and Uzbek proverbs and demonstrates their importance as cultural-cognitive and argumentative instruments in communication.

DISKURSDA MAQOLLARNING PRETSEDENT BIRLIK SIFATIDAGI ARGUMENTATIV POTENSIALI (salbiy konnotatsiyali maqollar misolida)

Lola Ibragimova*Samarqand davlat chet tillar instituti**Phd, Ikkinchi chet tillar kafedrası katta o'qituvchisi*1995ibragimovalola@gmail.com*Samarqand, O'zbekiston***MAQOLA HAQIDA**

Kalit soʻzlar: maqol, pretsedent birlik, argumentativ diskurs, salbiy konnotatsiya, lingvopragmatika, aksiologiya, ijtimoiy norma, pragmatik funktsiya.

Annotatsiya: Ushbu maqolada maqollarning pretsedent birlik sifatidagi argumentativ potentsiali salbiy konnotatsiyali ingliz va oʻzbek maqollari misolida qiyosiy-lingvopragmatik jihatdan tadqiq etiladi. Maqollarning diskursdagi aksiologik baholash, ogohlantirish, argumentativ kuchaytirish, mitigativ va bilvosita tanqid hamda ijtimoiy-normativ funksiyalari tahlil qilinadi. Tadqiqotda deskriptiv, kontekstual, lingvopragmatik, qiyosiy va aksiologik tahlil metodlaridan foydalanilgan. Natijalar salbiy konnotatsiyali maqollar individual fikrni kollektiv tajriba va madaniy qadriyatlar bilan bogʻlash orqali argumentning taʼsir kuchini oshirishini koʻrsatadi. Ingliz va oʻzbek tillaridagi maqollarning pragmatik xususiyatlari oʻrtasidagi mushtarak va milliy-madaniy jihatlar ham aniqlanadi.

АРГУМЕНТАТИВНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ПОСЛОВИЦ КАК ПРЕЦЕДЕНТНЫХ ЕДИНИЦ В ДИСКУРСЕ (на примере пословиц с отрицательной коннотацией)

Лола Ибрагимова

Доктор философии (PhD), старший преподаватель кафедры второго иностранного языка

Самаркандский государственный институт иностранных языков

1995ibragimovalola@gmail.com

Самарканд, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: пословица, прецедентная единица, аргументативный дискурс, отрицательная коннотация, лингвопрагматика, аксиология, социальная норма, прагматическая функция.

Аннотация: В статье исследуется аргументативный потенциал пословиц как прецедентных единиц на материале английских и узбекских пословиц с отрицательной коннотацией. Особое внимание уделяется их аксиологической, предупредительной, аргументативно-усилительной, митигативной, косвенно-критической и социально-нормативной функциям в дискурсе. В исследовании применяются описательный, контекстуальный, лингвопрагматический, сопоставительный и аксиологический методы анализа. Результаты показывают, что пословицы с отрицательной коннотацией усиливают убедительность аргумента, связывая индивидуальную позицию говорящего с коллективным опытом и культурными ценностями. Выявляются общие и национально-культурные особенности прагматического

Kirish. Zamonaviy tilshunoslikda maqollar nafaqat folklor elementi yoki stilistik bezak, balki murakkab kognitiv va pragmatik tizim sifatida qaralmoqda. Xususan, ularning pretsedent birlik sifatidagi tabiati maqollarning diskursdagi funksional imkoniyatlarini kengaytiradi. Pretsedent birliklar sifatida maqollar kollektiv ongda mustahkamlangan bilim, tajriba va qadriyatlarni o'zida mujassam etib, kommunikativ jarayonda tayyor argument sifatida ishlatiladi [8].

So'nggi yillarda argumentativ diskurs nazariyasining rivojlanishi maqollarning mantiqiy va pragmatik rolini chuqurroq o'rganish zaruratini yuzaga keltirdi. Ayniqsa, salbiy konnotatsiyali maqollar alohida e'tiborga loyiq bo'lib, ular orqali jamiyatda qabul qilinmagan xatti-harakatlar keskin baholanadi, ogohlantiriladi va tartibga solinadi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi – maqollarning pretsedent birlik sifatidagi argumentativ potensialini aniqlash hamda salbiy konnotatsiyali maqollar misolida ularning diskursiv funksiyalarini lingvopragmatik jihatdan tahlil qilishdir.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi salbiy konnotatsiyali ingliz va o'zbek maqollarining argumentativ potensialini pretsedentlik, aksiologik baholash va lingvopragmatik ta'sir mexanizmlari o'zaro aloqadorligida qiyosiy o'rganishdan iborat.

Tadqiqot vazifalari:

maqollarning pretsedent birlik sifatidagi xususiyatlarini aniqlash;

salbiy konnotatsiyali maqollarning aksiologik yuklamasini tahlil qilish;

ularning diskursiv funksiyalarini (ogohlantirish, argumentativ kuchaytirish, mitigatsiya, ijtimoiy-normativ) aniqlash;

ingliz va o'zbek tillari materiallari asosida qiyosiy tahlil o'tkazish.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Paremiologiya va pragmalingvistika doirasida maqollarni o'rganish uzoq ilmiy an'anaga ega. N. R. Norrick maqollarning semantik tuzilishi, kontekstda qo'llanishi hamda kommunikativ vaziyatdagi pragmatik imkoniyatlarini yoritib, ularni muayyan nutqiy vazifalarni bajaruvchi diskursiv birliklar sifatida talqin qiladi [1].

W. Mieder maqollarni xalq tajribasi, ijtimoiy qadriyatlar va madaniy stereotiplarni ixcham shaklda saqlovchi paremiologik birliklar sifatida baholaydi hamda ularning kundalik nutq, adabiyot, siyosat va ommaviy kommunikatsiyadagi funksiyalariga e'tibor qaratadi [2]. Pragmatika nazariyasida H. P. Grice, S. C. Levinson va G. Yule tomonidan ishlab chiqilgan kommunikativ ma'no, implikatura va kontekstga oid yondashuvlar maqollarning bilvosita ta'sir kuchini tahlil qilish uchun muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi [3], [6], [7].

Pretsedent birlik tushunchasi Yu.N.Karaulov tomonidan til shaxsi nazariyasi doirasida kiritilgan bo'lib, u ma'lum til jamoasi a'zolari uchun umumiy bo'lgan, idrok va hissiyot jihatidan ahamiyatli va nutqda takror murojaat qilinadigan matnlarni anglatadi [4]. D.B.Gudkov pretsedent fenomenlar tizimini (pretsedent matn, pretsedent ibora, pretsedent nom, pretsedent vaziyat) ishlab chiqib, maqollarni pretsedent iboralar qatoriga kiritadi [5].

Shu bilan birga, aynan salbiy konnotatsiyali maqollarning pretsedent birlik sifatidagi argumentativ potentsiali, ularning aksiologik, ogohlantiruvchi, mitigativ va ijtimoiy-normativ funksiyalarining ingliz va o'zbek tillari materialida kompleks qiyosiy tahlili alohida tadqiqotni talab etadi.

Tadqiqot kompleks yondashuv asosida amalga oshirildi va quyidagi metodlardan foydalanildi:

Deskriptiv tahlil metodi – maqollarning semantik va pragmatik xususiyatlarini aniqlashda;

Lingvopragmatik tahlil – maqollarning diskursdagi funksional yuklamasini o'rganishda;

Kontekstual tahlil – maqollarning nutq jarayonidagi real qo'llanishini aniqlashda;

Qiyosiy metod – ingliz va o'zbek tillaridagi maqollarni solishtirishda;

Aksiologik tahlil – baholovchi komponentlarning intensivligini aniqlashda.

Tadqiqot materiali sifatida ingliz va o'zbek tillaridagi salbiy konnotatsiyali maqollar tanlab olindi. Tanlash mezonlari salbiy baho yoki tanqidiy mazmun mavjudligi, ijtimoiy yoki axloqiy norma bilan bog'liqligi va diskursda qo'llanish holatlarini o'z ichiga oladi.

Natijalar. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, maqollar argumentativ diskursda yuqori darajadagi pragmatik va kognitiv potentsialga ega bo'lib, bu ularning pretsedent birlik sifatidagi tabiatidan kelib chiqadi. Ayniqsa, salbiy konnotatsiyali maqollar ushbu potentsialni yanada kuchliroq va murakkabroq shaklda namoyon etadi. Bunday maqollar nutqda nafaqat umumiy tajribani ifodalaydi, balki baholovchi, tartibga soluvchi va ta'sir kuchini oshiruvchi diskursiv instrument sifatida xizmat qiladi.

Tadqiqot davomida salbiy konnotatsiyali maqollarning beshta asosiy funksional yo'nalishi aniqlandi: aksiologik intensivlik funksiyasi, diskursiv ogohlantirish funksiyasi, argumentativ kuchaytirish funksiyasi, mitigativ va bilvosita tanqid funksiyasi hamda ijtimoiy-normativ funksiya. Ushbu funksiyalar baholash, ogohlantirish, isbotlash, tanqid qilish va ijtimoiy nazoratni bir vaqtning o'zida amalga oshirishga imkon beradi.

Muhokama. Salbiy konnotatsiyali maqollar diskursda nafaqat umumiy madaniy tajribani ifodalovchi birlik sifatida, balki kuchli baholovchi va ijtimoiy-regulyativ vosita sifatida ham ishlaydi. Ular kommunikantga faqat axborot yetkazmaydi, balki uning xatti-harakatini baholaydi, tanqid qiladi yoki ogohlantiradi.

Aksiologik intensivlik funksiyasi maqollar diskursida ifodalanadigan baholash darajasining kuchi, keskinligi va emotsional-mazmuniy yuklamasini anglatadi. Bu funksiya maqol tarkibidagi qadriyatlar tizimi (yaxshi–yomon, to‘g‘ri–noto‘g‘ri, axloqiy–axloqsiz) qanchalik kuchli va aniq ifodalanganini ko‘rsatadi. Salbiy konnotatsiyali maqollarda aksiologik intensivlik ayniqsa yuqori bo‘ladi, chunki ular oddiy baho berish bilan cheklanmay, keskin normativ hukm chiqaradi va kommunikativ ta’sirni kuchaytiradi.

Salbiy konnotatsiyali maqollar yuqori darajadagi aksiologik yuklamaga ega bo‘lib, ular orqali ijtimoiy hodisalar keskin baholanadi. Masalan: “A bad workman blames his tools”, “He who lies with dogs rises with fleas”. O‘zbek tilida: “Qozonga yaqin yursang, qorasi yuqadi”, “Bemaza qovunning urug‘i ko‘p bo‘ladi”. Bu pretsedent birliklar orqali jamiyatda qabul qilinmagan xatti-harakatlar keskin baholanadi va normativ chegaralar mustahkamlanadi.

Diskursiv ogohlantirish funksiyasi maqollar va boshqa pretsedent birliklarning adresatga kelajakda yuz berishi mumkin bo‘lgan salbiy oqibatlar haqida bilvosita signal berish, uni ehtiyotkorlik va hushyorlikka yo‘naltirish hamda xatti-harakatlarni ijtimoiy va axloqiy me‘yorlar asosida tartibga solishga xizmat qiluvchi pragmatik vazifasidir.

Ushbu funksiya faqat axborotni uzatish bilan cheklanmay, balki kelajakda yuzaga kelishi ehtimol bo‘lgan xavfli yoki nojo‘ya natijalarni oldindan ko‘rsatish orqali proyektiv ma’no hosil qiladi. Shu bilan birga, u adresatni salbiy oqibatlarning oldini olishga qaratilgan ongli tanlov qilishga undaydi. Masalan: “Pride goes before a fall”, “Don’t bite the hand that feeds you”. O‘zbek tilida: “Aytilgan so‘z – otilgan o‘q”, “Erinchoq ikki ishlar, oxiri barmog‘ini tishlar”.

Argumentativ kuchaytirish funksiyasi maqollar orqali ifodalangan fikrni mantiqan asoslash, uni ishonchli qilish va adresatni muayyan xulosaga yo‘naltirishga xizmat qiladi. Maqol ijtimoiy tajriba, kollektiv bilim va madaniy qadriyatlar asosida fikrning ta’sir kuchini oshiradi. Natijada, maqol orqali ifodalangan fikr individual mulohaza emas, balki umumlashgan haqiqat sifatida qabul qilinadi.

Masalan, “Ishlamagan tishlamas”, “Erinchoqning ertasi tugamas” kabi maqollar dangasalikni salbiy baholash orqali mehnatning zarurligini asoslaydi. Ingliz tilidagi “Empty vessels make the most noise” va “Idle hands are the devil’s workshop” kabi maqollar ham salbiy obraz orqali fikrni umumiy tajriba bilan bog‘lab, dalilning ishonchliligini oshiradi.

Yumshatuvchi (mitigativ) va bilvosita tanqid funksiyalari nuqtayi nazaridan salbiy konnotatsiyali maqollar tanqidni bevosita ifodalamasdan, uni yumshatilgan va implitsit shaklda yetkazishga xizmat qiladi. Salbiy baho ochiq ayblov ko‘rinishida emas, balki umumiy hayotiy tajriba, obrazli metafora yoki didaktik xulosa orqali ifodalanadi. Masalan, “Shoshgan ishga shayton aralashar” maqolida shoshqaloqlikning salbiy oqibatlari ko‘rsatiladi, biroq hech bir shaxs

to'g'ridan-to'g'ri ayblanmaydi. "Qolgan ishga qor yog'ar" maqoli esa harakatsizlik va sustkashlikni bilvosita tanqid qiladi.

Ijtimoiy-normativ funksiya maqollarning jamiyatda qabul qilingan axloqiy va xulq-atvor me'yorlarini ifodalash, mustahkamlash hamda tartibga solishga xizmat qiluvchi kommunikativ vazifasidir. "Yolg'onning umri qisqa" maqoli yolg'onni qoralash orqali rostgo'ylik me'yorini mustahkamlasa, "Bekorchining kuni uzun" maqoli esa bekorchilikni qoralash orqali mehnatsevarlikni ijtimoiy qadriyat sifatida mustahkamlaydi. "A thief thinks everyone steals" va "O'g'ri o'g'rini taniydi" kabi maqollar ijtimoiy ishonchsizlik, ehtiyotkorlik va nazorat mexanizmlarini mustahkamlaydi.

Tahlil qilingan misollar doirasidagi qiyosiy lingvopragmatik kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, ingliz va o'zbek tillaridagi salbiy konnotatsiyali maqollar o'rtasida muhim pragmatik farqlar mavjud. Ingliz diskursida individual javobgarlik, realistik va amaliy yondashuv hamda nisbatan bevosita tanqid kuchliroq namoyon bo'ladi. O'zbek diskursida esa kollektiv axloqiy tizim, bilvosita tanqid, tarbiyaviylik va ijtimoiy-normativlik yetakchi o'rin egallaydi. Mazkur farqlar har ikki til va madaniyatga xos kognitiv modellar turlicha ekanligini ko'rsatadi.

Xulosa. Integrativ xulosa shuni ko'rsatadiki, maqollar pretsedent birlik sifatida argumentativ diskursda murakkab va ko'p funksiyali pragmatik tizimni tashkil etadi. Ayniqsa, salbiy konnotatsiyali maqollar ushbu tizimning eng ta'sirchan segmenti bo'lib, ular aksiologik baholash, ogohlantirish, argumentativ kuchaytirish, ijtimoiy-normativ nazorat hamda bilvosita tanqid kabi muhim funksiyalarni bajaradi.

Tadqiqot natijalari maqollarning pragmatik kuchi ularning madaniy kod sifatida kollektiv ongda mustahkam o'rnashganligi bilan belgilanishini ko'rsatadi. Ingliz va o'zbek tillari materialining qiyosiy tahlili ushbu funksiyalarning umumiy jihatlari bilan bir qatorda milliy-madaniy o'ziga xosliklarini ham namoyon etdi. Shu bois salbiy konnotatsiyali maqollarni nafaqat lingvistik yoki stilistik birlik, balki madaniy-kognitiv, aksiologik va argumentativ diskursiv instrument sifatida talqin qilish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Norrick N.R. How Proverbs Mean: Semantic Studies in English Proverbs. – Berlin; New York: Mouton de Gruyter, 1985.
2. Mieder W. Proverbs: A Handbook. – Westport, CT: Greenwood Press, 2004.
3. Grice H.P. Logic and Conversation // Cole P., Morgan J.L. (eds.). Syntax and Semantics. Vol. 3: Speech Acts. – New York: Academic Press, 1975. – P. 41–58.
4. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М.: Наука, 1987. – 264 с.
5. Гудков Д.Б. Теория и практика межкультурной коммуникации. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. – 288 с.

6. Levinson S.C. Pragmatics. – Cambridge: Cambridge University Press, 1983.

7. Yule G. Pragmatics. – Oxford: Oxford University Press, 1996.

8. Ibragimova L.A. Maqollarning til va nutqdagi o‘rni hamda ularning diskursiv tabiati

// Namangan davlat universiteti ilmiy axborotnomasi. – 2026. – № 5. – B. 956–959.